

сутність цінностей залежить від інтерпретації у кожній конкретній ситуації. Конфлікт цінностей, якщо такий виникає, знімається правильним їх тлумаченням. Як бачимо, правило інтерпретації відіграє при цьому не лише роль змістового тлумачення розглядуваних питань, текстів тощо. Релятивістській підтекст розуміння цінностей є очевидним, і аксіологія Р. Дворкіна зводиться до висновку про інтерпретативний характер цінностей, що явно суперечить першопочатковому визнанні їх об'єктивної суті. Теорію інтерпретації науковця можна оцінити як нову форму суб'єктивізму [9]. Дослідник І. Чурносів вважає, що думка Р. Дворкіна про незалежність, а також

інтерпретаційний характер цінностей і ціннісних суджень захищають його теорію від будь-якої «зовнішньої» критики, що виключає можливість її фальсифікації, а також не дозволяє розглядати концепцію Р. Дворкіна як наукову теорію, а тільки як ідеологічне обґрунтування руху боротьби за громадянські права у ХХ столітті в США. Відзначаючи позитивну роль вченого в сучасній філософії права [3, с. 296], варто зазначити, що він не має чіткого філософського обґрунтування такого важливого поняття, як «цінності», і його світоглядне переконання про моральність права через їх інтерпретацію не можна вважати суто філософським.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін; пер. з англ. А. Фролін. – К.: Основи, 2000. – 519 с.
2. Дворкін Р. Цілість права / R. Dworkin // Філософія права; за ред. Дж. Фейнберга та Дж. Коулмена. – К.: Основи, 2007. – С. 183 – 205.
3. Дворкин Р. Современный либерализм: Ролз, Берлин, Дворкин, Кимлика, Сэндел. Тейлор, Уолдрон. – М.: Дом интеллект. кн., Прогресс-Традиция, 1998. – 446 с.
4. Dworkin R. Justice for Hedgehogs / R. Dworkin. – Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press, 2011. – XV, 506 p.
5. Зимовець Р. Природне право і правова мораль. До питання співвідношення моралі та права у «Понятті права Г. Харта» / Р. Зимовець // Філософія права і загальна теорія права – 2014 – №1 – 2 – С. 253 – 266.
6. Коваленко Г. Основні філософсько-правові ідеї праці Роналда Дворкіна «Серйозний погляд на права» / Г. Коваленко // Проблеми законності. – 2013. – Вип. 123. – С. 365 – 374.
7. Коваленко Г. Філософсько-правова концепція «Імперії права» Рональда Дворкіна / Г. Коваленко // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. -Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2013, N 2013. Вип. 2 (61). – С. 39 – 47.
8. Титов В., Коваленко Г. Пам'яті Роналда Дворкіна. В.Титов, Г.Коваленко // Філософія права і загальна теорія права – 2013. – № 1. – 2011. –С. 396 – 399.
9. Чурносів І. Правовая концепция Р. Дворкина. Диссертация на соискание степени кандидата юридических наук. –М. – 2014 / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1571179>

УДК 340.12

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

HISTORICAL AND THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF PHILOSOPHICAL AND LEGAL INVESTIGATION THEORY OF LIABILITY

Даниленко А.В.,

*здобувач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У статті досліджено історико-теоретичну концептуалізацію філософсько-правового виміру принципу відповідальності. Акцентовано увагу на тому, що наявна теоретико-методологічна база є основою для проведення дослідження поняття відповідальності в системі морально-етичних і правових чинників діяльності працівників національної поліції. На основі аналізу наявного матеріалу з цього питання виявлено й сформовано напрями для подальшого формування основ відповідальності працівників національної поліції, підвищення ефективності їх діяльності з урахуванням морально-етичних і правових вимог, що неодмінно підвищить рівень служби.

Ключові слова: історичний дискурс, свобода вибору, відповідальність, свобода, свідомість, людина, філософія права.

В статье исследована историко-теоретическая концептуализация философско-правового измерения принципа ответственности. Акцентируется внимание на том, что существующая теоретико-методологическая база является основой для проведения исследования понятия ответственности в системе морально-этических и правовых факторов деятельности работников национальной полиции. На основе анализа имеющегося материала по этому вопросу определены и сформированы направления для дальнейшего формирования основ ответственности работников национальной полиции, повышения эффективности их деятельности с учетом морально-этических и правовых требований, что непременно повысит уровень службы.

Ключевые слова: исторический дискурс, свобода выбора, ответственность, свобода, сознание, человек, философия права.

The article studies the historical and theoretical conceptualization of the philosophical and legal liability measurement principle. Special attention is paid to the fact that the existing theoretical and methodological framework is the basis for the study of the concept of responsibility in the system of ethical and legal factors of the national police force. On the basis of the available material on the subject is detected and formed direction for further development of the foundations of the responsibility of the national police, improve their performance, taking into account ethical and legal requirements that will certainly raise the level of service.

Key words: historical discourse, freedom of choice, responsibility, freedom, consciousness, man, philosophy of law.

Постановка проблеми. Через необхідність демократизації суспільного життя, формування громадянської, правової держави і політична еліта, і науковці різних галузей почали наголошувати на необхідності утворення

морально-етичних цінностей і норм у суспільному житті. Йдеться про перенесення їх зі сфери приватної до публічної. Численні дослідження в галузі політології, соціології, юриспруденції наголошують на важливості поєднання

здобутків науки й надбань моралі задля формування основ для подальшого розвитку суспільства. У цьому контексті зростає актуальність дослідження основних понять філософських наук з огляду на вимоги часу й суспільства.

Жодне з понять, явищ, процесів не були відомі науці в тому вигляді, в якому ми знаємо їх сьогодні. З часом вони то втрачали свою актуальність для науки, то знову ставали необхідними для дослідження того чи іншого явища, процесу, поняття, набуваючи нових рис залежно від галузі науки, яка їх вивчала, і провідних ідей певного періоду. Іноді визначення того чи іншого поняття не є відшліфованим упродовж століть і навіть сьогодні залишається ще багато «білих плям» в їх дослідженні [1, с. 104]. Не є винятком і предмет нашого дослідження – поняття «відповідальність» в контексті вдосконалення служби національної поліції.

Стан дослідження. Попри науковий інтерес до означеної проблематики серед науковців, мислителів і філософів на юридичному, соціальному, філософському, політичному й інших рівнях (В.С. Бліхар, В.К. Гришук, А.Ф. Карась, С.І. Максимов, В.Р. Слівінський, М.М. Цимбалюк; Аристотель, Платон; Августин Блаженний, Тома Аквінський; Т. Гобс, Ж.-Ж. Руссо; І. Кант, Л. Фейєрбах та багато ін.), все ще залишається молододослідженим питання впливу принципу відповідальності на службу в правоохоронних органах. Тому мета статті полягатиме в дослідженні історико-теоретичної концептуалізації філософсько-правового виміру принципу відповідальності.

Виклад основного матеріалу. В період античності розпочинає зароджуватись і розвиватись поняття відповідальності людини. У цей період відповідальність людини є індивідуальною, тобто кожен несе відповідальність за власні вчинки й їх наслідки [2, с. 135–154; 3; 4; 5; 6]. У зв'язку з інтенсивним розвитком учення про державу ця епоха акцентує на відповідальності людини-громадянина перед державою й держави перед громадянином.

Філософські вчення епохи Середньовіччя тлумачать поняття відповідальності крізь призму релігії, яка в цей період виступала домінуючою в суспільстві [7; 8; 9; 10]. Розвиток всієї науки ґрунтувався на тих засадах, які були проголошені церквою. Відхилення від попередньо окресленого шляху чи пропагування думок, які б суперечили доктрині церкви, не допускалося й вважалося віровідступництвом. Загалом у добу Середньовіччя поняття відповідальності осмислювалося й обґрунтовувалося крізь призму релігії. Спостерігається поділ законів на духовні, ті, що ґрунтуються на релігійному вченні, дані людям Богом, і світські, створені з метою регулювання життя людей в суспільстві, державі [11, с. 335–337]. Тепер людина повинна дотримуватися як закону людського, даного державою, так і закону, посланого людям Богом. Недотримання кожного з них тягне за собою відповідальність.

Епоха Відродження привнесла свої акценти в трактуванні поняття відповідальності. У всезагальному прагненні до гуманізації суспільства, держави цей термін набуває більш гуманістичного значення. Відповідальність стає нерозривно пов'язаною зі свободою людини. У цей період людина стає центром вивчення науки. А мета нової гуманістичної науки полягала в тому, щоб виховати нову людину, основними якостями якої стануть духовні й моральні цінності, високий рівень освіченості, прагнення до самовдосконалення.

Доба Реформації також не залишилась осторонь такого важливого для нового суспільства поняття [12].

Як бачимо, поняття відповідальності розвивалося й в умовах змін у суспільстві, спричинених реформаційним рухом. Якісно новою рисою Реформації є те, що людина звільняється від відповідальності за умов порушення її права на вільний вибір.

Говорячи про філософію періоду Просвітництва, важливо згадати видатного українського мислителя Григорія

Сковороду. Неабиякого значення філософ надавав моральному виміру життя людини. Завдяки розуму й серцю, душі людина може постійно вдосконалюватись. Це не залежить від соціального стану, до якого належить людина. Усі люди повинні бути рівними перед законом. Вимогу соціальної рівності мислитель поєднує з моральною нормою всезагальної праці. На думку Г. Сковороди, «праця – це загальна моральна вимога, громадянський обов'язок кожної людини й природна необхідність». Без зусиль будь-який достаток «висохнути, як озеро, може», лише «чесне ремесло є джерелом, що не убожіє, не рясного, але безпечного годування» [13].

Поняття відповідальності людини філософ розглядає крізь призму етики. Для повноцінного життя людини необхідна свобода, а український народ у той час був її позбавлений. Свободу мислитель вважав невід'ємним правом людини, бажав її всім, найперше – закріпаченим масам.

У кожній людині перебуває «Дух Божий», «божественна сила». Водночас мислитель не стверджує, що Бог є «субстанція» в кожній людині. Логос індивідуальний в кожному своєму бутті й одночасно він – «вселюдина». Дійсна людина в кожному з нас є запорукою нашої індивідуальності, але вона невіддільна від «небесної людини» – Господа. Він учив, що в глибині кожної людини є «Царство Боже» й «царство зла»: обидва царства створюють у кожній людині одвічну боротьбу. Але кожна людина, залучаючись до «Царства Божого», може відійти від «царства зла», створюючи свою індивідуальність. Тобто людина має право вибору між добром і злом, а за свій вибір змушена відповідати.

Відмінності між злом і добром зникають за межами емпіричної реальності. Подолання зла відбувається через подолання емпіричності. Зло відкриває нам шлях до добра в їх тотожності. Етичний дуалізм долається через перетворення видимого в невидиме, тваринного – в божественне.

Отже, епоха Просвітництва, її часові межі охопили період змін у суспільному й політичному житті Європи [14; 15; 16]. Нова реальність сприяла утвердженню самосвідомості й самооцінки людини. Ідеалом стає освіта й постійне самовдосконалення й самовиховання.

Класична німецька філософія привносить у науку розуміння автономності людини [17, с. 260; 18]. Тепер людина осмислюється не як істота природна, а як культурна, яка живе серед культури. Діяльність людини тлумачиться як духовна діяльність. Людина творить цей світ діяльністю свого духу, як істота мисляча. Виникає принцип відповідальності людини за свої вчинки та їх наслідки, який є безпосереднім наслідком її діяльності.

Цікавими є й наукові пошуки, що стосуються питання відповідальності, наших сучасників. Так, німецький філософ Г. Йонас трактує двоїстість поняття відповідальності людини: за виживання людства й за світ. Ж. Піаже, розглядаючи моральний аспект поведінки людини, розробив власну концепцію відповідальності. Згідно з його позицією, відповідальність формується в дитячому віці й охоплює дві стадії: об'єктивну й суб'єктивну. На першій стадії дитина здійснює спробу пов'язати відповідальність (яка настає у формі покарання) зі ступенем спричинених збитків. На наступній стадії дитина вже враховує наміри у виборі певної поведінки в конкретній ситуації. Здолавши обидві стадії, дитина формує власну мораль.

У дослідженні застосовувалися наукові методи, властиві для гуманітарних і суспільних наук. Це, зокрема, порівняльно-історичний (у вивченні розуміння поняття відповідальності на різних територіях в різні історичні епохи); генетичний, семантичний, структурно-функціональний, структурно-логічний та ін. Окрім того, методика дослідження ґрунтується на герменевтичному методі з використанням таких його загальних принципів, як історичність інтерпретації, неперервність традиції.

Разом з тим у будь-якій професійній діяльності роль відповідальності як риси працівника є надзвичайно великою. Людина, здатна брати на себе відповідальність, здатна й приймати обґрунтовані рішення, зумовлені нетиповими ситуаціями. Такій людині можна довіряти, доручивши їй виконання навіть складного завдання, яке потребує затрати часу й сил, застосування нестандартного підходу.

Поняття відповідальності нерозривно пов'язано з питанням вибору. Здійснюючи вибір, людина автоматично приймає відповідальність за нього. Тобто людина виконує певну волюву дію, яка іноді є наслідком тривалого розмірковування, аналізу, прорахунку можливих варіантів розвитку подій.

Відповідальність характеризується наявністю трьох умов:

а) наявність вибору. Людина може діяти за власним бажанням, на свій розсуд, так, як вважає необхідним. На підставі обраних для себе пріоритетів і цінностей кожен формує власну поведінку і загальною, і у кожній ситуації;

б) усвідомленість вибору. Кожен вчинок психічно здорова людина здійснює усвідомлено й обдуманно. Людина розуміє, що відповідатиме за свій вибір, за те, що планувала чи зробила;

в) передбачення наслідків. Людина здатна прорахувати наслідки того чи іншого свого вчинку. Вона здебільшого знає, які будуть результати її вчинку в конкретній ситуації.

Відповідальність здійснює двоякий вплив на людину. З одного боку, вона сприяє закріпленню віри в себе, свої можливості, впевненості в тому, що можна вплинути на хід подій, є можливість контролювати певні процеси. З іншого боку, виникає стан неспокою, тривоги, невпевненості у власних силах.

Однак існують і стани, протилежні до відповідальності. Це страх перед відповідальністю й бажання уникнути відповідальності. Страх перед відповідальністю проявляється у формі небажання брати на себе відповідальність. Людина прагне просто виконувати чужі вказівки, не замислюючись над наслідками, адже ініціатором рішення була не вона. Бажання уникнути відповідальності зумов-

лює низку проблем, які, накопичившись, створюють реальну загрозу для суспільства, що проявляється в таких явищах, як корупція, зловживання владою, неможливість зайняття певних посад завдяки своїм професійним якостям.

Висновки. Отже, питання відповідальності в кожному з історико-культурних епох розвитку людства залишалося актуальним і зумовлювало жваві дискусії серед філософів, літераторів, науковців. Простеживши його еволюцію з часу виникнення й до наших днів, можемо виявити характерні риси, якими наділяла його кожна із епох. Так, в епоху античності відповідальність розуміється як індивідуальна риса. Особа відповідає за власні вчинки перед державою, а держава – перед особою. У Середньовіччі поняття відповідальності осмислювалося й обґрунтовувалося крізь призму релігії. Спостерігається поділ законів на духовні, ті, що ґрунтуються на релігійному вченні, дані людям Богом, і світські, створені з метою регулювання життя людей в суспільстві, державі. Тепер людина повинна дотримуватися як закону людського, даного державою, так і закону, подарованого людям Богом. Недотримання кожного з них тягне за собою відповідальність. В епоху Відродження відповідальність стає нерозривно пов'язаною зі свободою людини. Епохи Нового часу й Просвітництва розглядають людину як істоту, яка здатна своїм розумом осягнути таємниці світобудови й зрозуміти й відшукати своє місце в світі. Німецька класична філософія привносить в науку розуміння автономності людини, тепер людина осмислюється не як істота природна, а як культурна, яка живе серед культури. Діяльність людини тлумачиться як духовна діяльність. Людина творить цей світ діяльністю свого духу, як істота мисляча. Виникає принцип відповідальності людини за свої вчинки й їх наслідки, який є безпосереднім наслідком її діяльності. Представники філософії ХІХ – ХХ ст. розглядають людину як духовно-соціальну істоту, яка прагне посісти своє місце в світі, здолати свій шлях до щастя. У суперечностях і труднощах цього світу вона набуває певних моральних рис, які повинні призвести до кращого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бліхар В.С. Принцип відповідальності в морально-професійному утвердженні працівників правоохоронних органів (філософсько-правова рефлексія) / В. С. Бліхар // Філософські та методологічні проблеми права. – № 2. – 2016. – С. 104–111.
2. Кабисов Р. С. Логос Гераклита і наука логіки / Р.С. Кабисов // Философия и общество. – 1998. – № 3. – С. 135–154.
3. Материалисти Древней Греции: собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура / под. общ. ред. М. А. Дынника. – М.: Госполитиздат, 1955. – 239 с.
4. Платон. Діалоги / Платон. – Х.: Фоліо. 2008. – 349 с.
5. Арістотель. Нікомахова етика / Арістотель; пер. з давньогр. – К.: Аквапон-Плюс, 2002. – 480 с.
6. Марк Тулій Цицерон. Про державу, Про закони, Про природу богів; пер. з лат. В. Литвинова / Марк Тулій Цицерон. – К.: Основи, 1998. – 476 с.
7. Августин Аврелий Блаженний. О граде Божиим / Блаженный Августин. – СПб.: Алтея; К.: УЦИММ-Пресс, 1998. – 588 с.
8. Ориген. О началах / Ориген [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://krotov.info/acts/03/1/origen_18.htm.
9. Творения преподобного Иоанна Дамаскина; пер. с греч. – М.: Индрик, 2002. – 416 с.
10. Баумейстер А.О. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання / А.О. Баумейстер. – К.: Дух і літера, 2012. – 408 с.
11. Бліхар В.С. Принцип відповідальності у формуванні морально-професійного статусу працівника правоохоронних органів / В.С. Бліхар // Вісник ЛьвівДУВС. Серія: юридична. – № 4. – 2016. – С. 333–341.
12. Мартин Лютер. Избранные произведения / Мартин Лютер. – СПб.: Андреев и согласие, 1994. – 429 с.
13. Сковорода Г.С. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г.С. Сковорода. – К.: Наукова думка, 1983. – 542 с.
14. Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Жан-Жак Руссо; пер. з фр. – К.: Port-Royal, 2001. – 349 с.
15. Монтеск'є Шарль. Дух законів / Шарль Монтеск'є [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lnu.edu.ua/faculty/pravo/TG/spirit.pdf>.
16. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / К.А. Гельвецій; пер. з франц. В. Підмогильний. – К.: Основи, 1994. – 416 с.
17. Кант І. Сочинения в 6-ти т. / Иммануил Кант. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4. – 544 с.
18. Фейербах Л.А. О спиритуализме и материализме, в особенности об их отношении к свободе воли: в 2-х т. / Л.А. Фейербах. – М.: Наука, 1995. – Т. 1. – 502 с.